

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.03.067>

УДК 82-92+32(477)

Віктор КОЛЕСНИК

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри давньої та нової історії України,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна)
kolesnykvf@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Оксана ЧЕБЕРЯКО

докторка історичних наук, кандидатка економічних наук, професорка,
професорка кафедри фінансів,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна)
cheberyako@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1563-9611>

ДРУГА УКРАЇНСЬКА ДУМСЬКА ГРОМАДА В ПУБЛІЦИСТИЦІ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ

Мета — здійснити аналіз публіцистичних праць відомих українських громадсько-політичних діячів, у яких відображено авторське сприйняття та осмислення другої Української думської громади, з'ясувати роль і значення означених праць як історіографічного джерела. **Методологія дослідження** включає аналіз суспільно-політичної публіцистики на основі принципів історизму, наукової неупередженості, системності та порівняння. **Наукова новизна** визначається спробою розкрити значення публіцистичних праць українських громадсько-політичних діячів у формуванні історичних знань про Українську громаду (неформальне об'єднання українців) у II Державній думі. **Висновки.** Публіцистка українських громадсько-політичних діячів започаткувала історіографічне осмислення Другої Української думської громади. У ній з погляду національних інтересів розкрито процес створення української думської фракції,

Цитування: Колесник В., Чеберяко О. Друга Українська думська громада в публіцистиці громадсько-політичних діячів. *Український історичний журнал*. 2026. № 3 (588). С. 49—65. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.03.049>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 3 (588)

зміст її платформи, наведена характеристика депутатів цього об'єднання та їх участі в роботі Думи, обговоренні аграрної реформи та інших питань, позначено основні напрямки та зміст роботи українського парламентського клубу — підготовка проєктів законів і поправок до них. Українські громадсько-політичні діячі у своїх публіцистичних працях наголошували на позиції Української громади щодо децентралізації Російської імперії, виступаючи проти вибіркової автономізації та прагнучи поєднати українські домагання національно-територіальної автономії з автономістськими вимогами інших народів Росії. Схвальну оцінку українських громадсько-політичних діячів отримав часопис Української думської громади «Рідна справа — Думські вісти», з появою якого пов'язувався новий етап у роботі фракції. У публіцистиці розкривалися організаційно-політичні чинники, які впливали на ефективність роботи українського парламентського клубу, причини сепаратизації та виходу депутатів-громадівців з інших фракцій, зокрема, з думського фракційного об'єднання трудовиків, подавалися авторські оцінки діяльності та значення Української громади в II Думі.

Ключові слова: Українська думська громада, публіцистика, українські громадсько-політичні діячі, депутати, Дума.

Український вектор думської історіографії складається з цілої низки сучасних наукових досліджень, серед яких варто назвати праці О. Білокінь, І. Бурди, А. Глушковецького, М. Кияна, О. Коника, В. Милька та ін. [1—8]. Вони охоплюють широкий тематичний спектр представництва депутатів від українських губерній у Державних думах Російської імперії, їхньої участі в роботі цього законодавчого органу з метою вирішення політичних, національних, соціально-економічних та інших питань, винесених на порядок денний суспільною кризою та революційними подіями 1905 р. Поза увагою науковців не залишилися українські громади, створені в I та II Державних думах [9], які стали своєрідними осередками українських інтересів і новим непересічним явищем у суспільно-політичному й національному житті українців. Водночас подальше дослідження українських думських громад через призму публіцистичних праць українських громадсько-політичних діячів зберігає свою актуальність. Безперечно, публіцистика як історіографічне джерело відрізняється від наукових історичних праць наявністю авторських, подекуди суб'єктивних оцінок і спонукальних мотивів до висновків. Вона зазвичай спрямовується на формування громадської думки та досягнення суспільно-політичних змін. Будучи водночас історичним та історіографічним джерелом, публіцистика містить не лише широкий пласт конкретно-історичного матеріалу, а й оцінки, висновки та узагальнення авторів, їхнє сприйняття через призму власних ідейно-політичних і світоглядних уподобань суспільно-політичних подій і процесів, що безпосередньо пов'язано з формуванням історичних знань. Примітно, що дослідники думської тематики все частіше звертаються до підготовки спеціальних праць, присвячених аналізу газетних і журнальних матеріалів, політичної публіцистики, що відкриває нові можливості наукового пошуку [10]. Варто назвати статті, присвячені встановленню значення публіцистики українських громадсько-політичних діячів у висвітленні участі українців у виборчих кампаніях і роботі Думи всіх чотирьох скликань, а також розвідку, що розкриває публіцистичні реакції М. Грушевського на події, пов'язані з виборчим процесом, депутатським складом I Думи, її діяльністю та розпуском [11; 12]. Натепер уже здійснена спроба розкрити значення публіцистич-

них праць українських громадсько-політичних діячів як історіографічного джерела з історії Першої Української думської громади [13].

Загалом дослідники, звертаючись до публіцистики, зазначають, що вона, відображаючи авторські позиції, започаткувала становлення думської історіографії, стала першим досвідом осмислення та узагальнення участі українців у Державній думі.

Друга Українська думська громада мала досить активний публіцистичний відгук і, за оцінками представників українського національного руху, залишила значно помітніший слід, ніж першодумська. Так як пласт політичної публіцистики досить широкий, до аналізу будуть залучені праці В. Дорошенка, Д. Дорошенка, М. Грушевського, Ф. Матушевського, С. Петлюри, М. Порша, у яких відбилися найважливіші аспекти створення та діяльності неформального українського парламентського клубу під час роботи Думи другого скликання. Розмаїття публіцистики багатьох інших учасників українського національного руху, пов'язаної з українським об'єднанням у II Державній думі, безперечно, заслуговує окремої уваги. При цьому перспективним напрямком є підготовка як узагальнювальних праць, так і розвідок, присвячених політичній публіцистиці окремих українських громадсько-політичних діячів, які реагували на події, пов'язані з Другою Українською думською громадою, висловлювали їхнє сприйняття та свої оцінки.

Організація Другої Української думської громади здійснювалася на основі досвіду й практики українців-депутатів Думи першого скликання. М. Грушевський, усвідомлюючи важливість об'єднання на національній платформі депутатів від українських губерній і міст, відразу після завершення виборів до II Думи наголошував, що обов'язок свідомих українців-депутатів подбати про те, щоб створити свою чисельну й організовану фракцію [14, с. 11]. Полегшувало створення такої структури, як слушно зауважував В. Дорошенко, існування Української громади в I Думі [15, с. 64]. Ф. Матушевський визнавав, що «певна частина послів другої думи мала перед очима історію української фракції першої думи, знала сю історію з її початку та аж до кінця і оцінила її при світлі критики української преси і власного розуму» [16, с. 81]. С. Петлюра також заявляв, що необхідність створення самостійної Української громади українські депутати усвідомлювали давно. Тому як серед самих послів, так і петербурзьких українців знайшлися енергійні організатори [17, с. 136, 137]. Вони провели необхідну роботу й «поклали першу підвалину під будівлю української фракції» [16, с. 80], «головним завданням якої ставилось: оборона інтересів українського народу в російському парламенті і вироблення законопроектів в інтересах української території і людної» [18, с. 77].

Ф. Матушевський і С. Петлюра вважали засновниками Другої Української думської громади Н. Довгополова, А. Гриневича, М. Рубіса й В. Хвоста, які підготували й провели 4 березня перше зібрання [16, с. 81; 17, с. 137]. Пізніше, у 1916 р., В. Дорошенко у своїй публікації засновниками фракції назвав ще двох депутатів — Ю. Сайка та С. Нечитайла [15, с. 63, 65]. Очевидно, це зумовлено тим, що на першому засіданні вони теж були включені до складу спеціальної комісії, яка мала підготувати доповідь про принципи, на основі яких українські послы могли б об'єднатися в «Українську трудову громаду» [17, с. 137]. До складу цієї комісії, за інформацією

С. Петлюри, входив і селянський депутат від Подільської губернії А. Наумчак [17, с. 137], але його прізвище не згадується серед ініціаторів української фракції.

Варто зазначити, що одразу після завершення виборів до II Думи Д. Дорошенко, аналізуючи склад депутатів від українських губерній за партійною та соціальною приналежністю, назвав національно свідомими послами А. Гриневича з Поділля, В. Вовка-Карачевського з Чернігівщини, а також українця Ф. Щербину, який пройшов послом від Кубані. Він висловив сподівання на їхню участь в організації української думської фракції [19, с. 98]. Ці сподівання, як виявилось, виправдали А. Гриневич, один з ініціаторів Української громади у II Думі, та В. Вовк-Карачевський, член цього об'єднання, який також входив до Народно-соціалістичної думської фракції, був членом аграрної та ще чотирьох думських комісій.

На першому засіданні Української громади (були присутні 26 депутатів із 50—60 запрошених) [16, с. 81; 17, с. 137] відбулося обговорення двох основних питань: 1) про видання газети для українського народу та редакційний комітет, 2) про принципи, на основі яких мають об'єднатися партійні й безпартійні українські депутати для захисту в Думі економічних і національних інтересів українського народу. Йшлося про те, чи створювати українську фракцію за зразком попередньої Української громади (вона була неформальним об'єднанням), чи за зразком створених у II Думі мусульманської, польської та інших національних думських груп. У ході дебатів з цього питання, як зазначав Ф. Матушевський, визначилося два підходи. Менша частина присутніх на засіданні стояла на національному принципі формування думської громади, а більша, визнаючи вагу цього принципу, стояла на ґрунті економічних потреб українського народу й радила депутатам згуртуватися на економічній платформі, найбільш зрозумілій для українського селянства та робітників. Щоб об'єднати обидві течії було висунуто ідею автономії України. Принцип автономії вимагав від депутатів громади відстоювати в Думі розв'язання соціально-економічних питань в Україні «відповідно до потреб українського народу і згідно з умовами і інтересами його життя» [16, с. 82]. Таким чином, Українська громада у II Думі була створена за зразком попереднього українського парламентського клубу, що об'єднував депутатів різних політичних сил і безпартійних, які, будучи членами інших фракційних утворень, мали відстоювати українські національні інтереси. У зв'язку з цим Ф. Матушевський вважав, що на першому засіданні Української думської громади депутати проявили і національну свідомість, і загальне розуміння реального життя. Політичну й національну українську свідомість продемонстрували не лише депутати-інтелігенти, а і депутати-селяни: «[...] як на доказ сього можна послатися на промови послів на першому вже зборі громади, в яких виявилися думки і погляди їх щодо автономії України, ідея якої стала цілком зрозумілою їм [...]» [16, с. 82, 93].

Загалом Друга Українська думська громада, на відміну від першого українського парламентського клубу, була створена досить швидко. Вона відзначалася більшим суспільним радикалізмом, переважна частина її членів поділяла погляди трудовиків і належала до трудової громади [15, с. 64]. Ф. Матушевський вважав, що Українська громада у II Думі негайно заходила біля парламентських справ з

готовим, як то кажуть, апаратом для парламентської праці та планом щодо роботи. Змістовну допомогу в цьому депутатам-громадівцям надавали листи й накази з місць, у яких висловлювалося спільне побажання: українські послы мають боротися за національні права й добробут українського народу [16, с. 87].

Створення та діяльність Української громади в II Думі учасники українського національного руху сприймали як позитивний і досить важливий політико-організаційний акт, адже ця структура була покликана, наголошував С. Петлюра, з одного боку, координувати виступи й позицію депутатів від українських губерній у Державній думі [18, с. 77], а з іншого — вона мала сприяти зростанню національної свідомості українського народу [17, с. 138].

В. Дорошенко повідомляв, що Українська громада II Думи загалом об'єднувала 47 депутатів — саме така кількість депутатів-громадівців згадується сучасною історіографією. Водночас вона не є беззаперечною. В. Милько вважає, що реальну участь у роботі об'єднання брали близько 20 осіб [7, с. 83]. Означену цифру варто сприймати як припущення, яке потребує підтвердження. Натомість О. Коник переконаний, що «точну чисельність такого досить аморфного об'єднання, як «громада», встановити важко» [5, с. 308]. Він припускає, що до складу обох Українських громад входило від 40 до 50 осіб [5, с. 308]. Таким чином, питання про кількісний склад громадівців Думи другого скликання вимагає уточнення та персоніфікованого підтвердження.

У другому засіданні Української громади 11 березня 1907 р. взяли участь, як повідомляв С. Петлюра, понад 30 депутатів, переважно селян і робітників¹. Депутати заслухали та схвалили підготовлену раніше створеною комісією і прочитану депутатом М. Рубісом декларацію Української трудової громади. Цей документ, за визнанням С. Петлюри, був аналогічним декларації загальноросійської трудової парламентської фракції, але деталізував ті питання, де йшлося про спеціальні українські інтереси. Зокрема, декларація вимагала рівноправності української мови в державних і громадських установах України, націоналізації школи, політичної автономії України [17, с. 137—138].

Зміст декларації (опублікована в газеті «Рада» від 15 березня 1907 р.), на думку Ф. Матушевського, визначали головні тези програми Української демократично-радикальної партії (далі — УДРП). На основі матеріалів газети «Рада» Ф. Матушевський виокремив основні положення цього програмового документа. Насамперед необхідність перетворення Росії на правову й демократичну державу, забезпечення права кожній людині на краще життя, на задоволення своїх економічних і духовних потреб. Найважливішими своїми завданнями Українська громада визнавала боротьбу проти всіляких утисків як окремої людини, так і народів, які проживають у російській державі, забезпечення рівноправності громадян і націй, демократичних свобод, здійснення децентралізації Росії. Національно-політичні й культурні вимоги Української громади включали політичну автономію України, націо-

¹ Матеріал про це засідання 15 березня 1907 р. був поданий у газеті «Рада» (Піснячевський В. В Державній думі. Другі збори українських послів).

налізацію освіти в Україні, запровадження загальної початкової освіти, української мови у громадських та державних установах України. Аграрні вимоги в декларації мали національне спрямування. Передбачався перехід земель в Україні у власність українського народу (краєвий фонд), проголошувалися примусове вилучення всіх земель понад трудову норму у приватних власників і передача землі в користування лише тим, хто її власноручно обробляє. У робітничому питанні Українська громада відстоювала забезпечення прав та інтересів робітників, 8-годинний робочий день, свободу страйків, робітничих спілок, робітниче страхування, обмеження робочого дня для жінок і дітей та ін. Ідеалом суспільства Українська громада визнавала соціалістичний лад: «[...] за найкращий, за найправдивіший ідеал життя фракція вважає соціалістичний ідеал». Своєю метою вона проголошувала підготовку народу до розуміння соціалістичного ладу шляхом пропаганди й агітації, здійснення широких реформ і досягнення цього ідеалу [16, с. 83—84]. Цілком очевидно, що для переважної частини селян-депутатів, які входили до Української громади, соціалістичні ідеї були малозрозумілими. Але положення про соціалістичний ідеал у програмовому документі цього об'єднання означало схильність до нього авторів декларації.

В. Дорошенко пізніше визнавав, що в основу своєї діяльності Українська громада поклала програму УДРП. Щоправда, він вважав, що деклараційна вимога про примусове відібрання всіх земель понад трудову норму в український краєвий фонд та передачу землі в користування лише тим, хто самостійно її обробляє, демонструвала позицію лівого крила партії [15, с. 65].

Наявність програмних установок УДРП у платформі Української громади зобов'язувала, на думку С. Петлюри, цю політичну партію, яка мала значні інтелегентські сили, здатні до творчої законодавчої ініціативи, надавати більшу практичну допомогу депутатам-громадівцям [20, с. 53]. Він досить критично, як уже зазначили дослідники [21, с. 178], сприйняв ухвалу VI з'їзду УДРП (травень 1907 р.) про створення комітету, який мав надавати допомогу Українській громаді у II Думі при підготовці законопроектів в інтересах України [20, с. 52—53]. Очевидно, що така позиція С. Петлюри була певною мірою упередженою і визначалася тим, що він належав до партії українських соціал-демократів, ідейно-політичні переконання яких мали свої відмінності від програмних засад УДРП. З іншого боку, С. Петлюра значно ефективнішою допомогою Українській громаді вважав не створення комітету, а пряму безпосередню практичну участь інтелектуалів УДРП у підготовці проектів законів та інших важливих документів.

Активні учасники українського національного руху у своїй публіцистиці позначили основні напрямки й зміст роботи Другої Української громади. Насамперед це підготовка проектів законів і поправок до них. Так, депутати-громадівці опрацьовували проекти законів про автономію України, місцеве самоврядування, українську мову у школі, суді, церкві, про сільських робітників та ін. Вони вносили поправки до аграрного законопроекту, законопроекту про амністію та ін. Особливо активно члени Української думської громади вносили поправки до міністерського проекту закону про народну освіту (внесений 6 травня 1907 р.). Варто зазначити, що вони спрямовувалися проти русифікаторської політики царизму й місти-

ли такі основні положення: 1) запровадження в початковій школі освіти рідною мовою тієї людності, яка заселяє шкільний район; 2) рідною мовою вважається та мова, яку визнає місцеве самоврядування за згодою населення шкільного району; 3) постанову місцевого органу самоврядування про мову зацікавлені особи можуть оскаржити в установленому порядку; 4) там, де проживають представники різних національностей, їм має бути забезпечено право освіти рідною мовою; 5) російська мова, як мова державна, має вивчатися в початковій школі як окрема навчальна дисципліна; 6) органам місцевого самоврядування належить право ухвалювати шкільні підручники для початкової школи. Окрім цього, депутати Української громади запропонували вилучити з міністерського законопроекту все, що стосувалося церковноприходських шкіл і права Міністерства внутрішніх справ втручатися в освітню справу. Депутат Ю. Сайко в ході обговорення міністерського законопроекту вніс пропозицію відкрити для вчителів тимчасові курси української мови, літератури та історії, включити курси означених предметів у програми семінарій для учителів, заснувати кафедри з цих предметів та з етнографії в університетах Києва, Харкова та Одеси. Остання пропозиція відповідала вимогам студентів цих трьох університетів щодо заснування кафедр для викладання найважливіших предметів з українознавства [15, с. 65; 16, с. 89—91]. Означені поправки підписали 37 депутатів Української громади [16, с. 89].

Через місяць після створення української фракції С. Петлюра оцінив її роботу досить критично. Він заявляв, що не може назвати жодного факту, який би свідчив про інтенсивне життя громади, про її реальні здобутки, про різноманітну думську діяльність і національно-політичне виховання українських народних мас [22, с. 24]. Означена оцінка видається надмірно категоричною. Але позиція автора зрозуміла, адже він не сприймав позитивно факту входження до Української громади представників різних політичних течій, уважав, що така структура є малоефективною у своїй роботі, оскільки не є політично єдиною та міцною [22, с. 24]. З іншого боку, варто враховувати й те, що С. Петлюра належав до УСДРП, а Українська думська громада знаходилася під впливом УДРП. Його ідейно-політичні переконання та прагнення до політичної конкуренції, безперечно, позначалися на сприйнятті Української думської громади та оцінці її практичної діяльності. Можна також припустити, що С. Петлюра, будучи активним учасником українського національно-політичного руху, бажав якнайшвидшого досягнення конкретних законодавчих результатів від роботи Української громади.

З приводу цього «малопродуктивного» періоду існування громади, як повідомляв Ф. Матушевський, у газеті «Рада» була вміщена невеличка стаття, на яку гостро відреагував депутат Ю. Сайко. Він на основі конкретних фактів доводив, що посли з України брали діяльну участь у парламентській роботі як члени трудової фракції та селянської спілки, вносили поправки до законопроектів (наприклад, аграрного та про амністію), готували законопроекти для внесення в Думу від імені Української громади (про народну освіту, про сільських робітників і про автономію України). Причиною недооцінки діяльності Української громади Ф. Матушевський вважав погану інформованість про роботу її депутатів, адже понад місяць

про неї не надходило жодних повідомлень [16, с. 88]. Це пояснення варте уваги, адже перше число часопису Української думської громади «Рідна справа — Вісти з Думи» вийшло 12 квітня². На його сторінках пропагувалася ідея автономії України, висвітлювалася діяльність українських депутатів у Думі, їхні виступи, участь у роботі комісії (бюджетній, аграрній) тощо. Українські громадсько-політичні діячі, попри те, що редакція випустила тільки 12 чисел цього часопису, дали йому високу позитивну оцінку. С. Петлюра зазначав, що часопис відіграв велику роль у справі організації Української думської громади та став одним із найкращих україномовних видань [18, с. 93—94]. Ф. Матушевський також наголошував на змістовних публікаціях означеного видання, написаних прекрасною народною мовою. Часопис, на його думку, відображав позицію, на якій стояла Українська думська громада, був її обличчям [16, с. 88]. В. Дорошенко вважав, що завдяки друкованому органу Українська громада Думи мала тісний зв'язок з Україною, знала чого від неї домагаються. Добре редаговане видання користувалося великими симпатіями серед українського селянства [15, с. 65]. Ф. Матушевський зазначав, що початок виходу цього видання 12 квітня 1907 р. завершив перший період в історії діяльності другого українського парламентського клубу [16, с. 88].

Українська громада II Думи відстоювала вимогу національно-політичної автономії України, тісно пов'язуючи її з децентралізацією та демократизацією Російської імперії. В. Дорошенко слушно зауважував, що політична вимога автономії України досить чітко була викладена як у декларації Української думської громади після її створення, так і в декларації з приводу виходу депутатів громадівців із трудової фракції 24 травня 1907 р. [15, с. 65].

М. Грушевський уважно стежив за тим, яку позицію в питанні про децентралізацію Росії на засадах автономії займали представники різних партій і напрямків у II Думі. Він обґрунтував і відстоював програму децентралізації Росії на основі національно-територіальної та обласної автономії та рішуче засуджував спроби, зокрема поляків, поділити для реалізації такої ідеї нації на «зрілі» та «не зрілі». І коли польські кола у II Думі винесли на розгляд законопроект про автономію Польщі, опублікований у газеті «Рада» 21 квітня 1907 р., М. Грушевський у цій же газеті опублікував свою статтю «Польський законопроект автономії й українці». У ній учений укотре виклав своє бачення загального становища всіх недержавних народів Росії, перспектив розбудови їхнього національного життя, перебудови імперії на автономних засадах і розробки відповідного законопроекту. Він зазначав, що поляки залишилися вірні своїй традиції «дивитися на себе як народ історично і культурно привілейований, вони відлучають себе як націю зрідлу від інших народностей Росії і жадають не загального перестрою Росії на основі національно-територіальної та обласної автономії, а автономії тільки для себе» [23, с. 25]. Поляки

² Часопис видавався з 12 квітня до 6 червня 1907 р. (з 6 травня 1907 р. (№ 5) мав назву «Рідна справа — Думські вісти»). Усього вийшло 12 номерів. Офіційним редактором і видавцем перших шести номерів був М. Хотовицький, а решти — депутат від Київщини С. Нечитайло. Оригінали усіх 12 номерів часопису зберігаються у відділі формування та використання газетних фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

дійсно розглядали свій законопроект не під кутом загальної перебудови Російської імперії, а відокремлено, як справу польсько-російську, як розв'язання «наболілого польського питання», а не як нероздільну частину питання про становище недержавних народів Росії загалом, унормування їхніх відносин з державою та забезпечення їхнього життя та розвитку. Вчений констатував, що поляки й росіяни однаково стоять на історично-централістичних позиціях і розмежують сфери володіння двох державних привілейованих народів — російського й польського. При цьому для поляків передбачене виключення з державно-централістичної російської ідеї. Тому дискусія щодо польського законопроекту стосуватиметься лише розмірів поступок для поляків і польсько-російського розмежування [23, с. 25]. М. Грушевський наголошував, що польський законопроект варто розглядати й оцінювати, виходячи з принципу надання автономії (національно-територіальної, обласної) для всіх недержавних народів імперії.

Суть української позиції полягала в тому, що українці не допускали поділу недержавних народів Росії на «зрілі» й «не зрілі». Лише за умови забезпечення рівності для всіх народів у процесі децентралізації Росії на основі автономії М. Грушевський вбачав можливість встановлення нормальних відносин між державою та її «народами і областями», їх успішного політичного й культурного розвитку. Вчений вважав необхідним ухвалення як принципу державного устрою загального закону про автономію. Українській громаді він пропонував зазначити в Думі свої національні постулати декларацією або іншими заявами до того, як розпочнуться дебати щодо польського законопроекту. Загалом учений пропонував питання про автономію перенести з історично-обласного становища, на якому стояли поляки, на національний ґрунт, на національно-територіальні підстави, а українські постулати зв'язати з домаганнями й інтересами недержавних народностей імперії. М. Грушевський був переконаний, що необхідно завчасно привчати громадянство Росії до національних домагань українців, невтомно переконувати це громадянство в тому, що не можна в цій справі робити винятків для поляків, а інші недержавні народи залишати ні з чим [23, с. 26]. У своїй статті вчений поставив в обов'язок Українській думській громаді активно піднести справу автономії України у II Думі. «Непростимим гріхом української фракції буде перед українським народом і перед українською ідеєю, — писав він, — коли вона не сповнить тепер свого обов'язку, не підійме поруч домагань польських також і домагання українські і не поставить справу автономії на ширшій ґрунті — домагань недержавних народностей Росії» [23, с. 26].

Отже, М. Грушевський засуджував вибіркочку автономізацію, якої хотіли поляки, і пропонував Українській громаді у II Думі поєднати українські домагання національно-територіальної автономії з автономістськими вимогами інших народів Росії. Він пропонував винести в Думу декларацію, яка була підготовлена попередньою Українською громадою, але не була розглянута через несподіваний розпуск I Думи. Ця декларація, зазначав він, є декларацією «не історичних і дипломатичних, а, так би мовити, природних прав українського народу й висуває постулат їх здійснення як неподільну частину задоволення потреб недержавних народностей взагалі й перебудови Росії на началах національно-територіального самоуправління» [24, с. 15].

Цікаву інформацію, яка свідчила про несприйняття українськими депутатами-громадівцями польського підходу до національного питання, подавав Ф. Матушевський. У зв'язку зі створенням Української громади на її засіданні 17 березня 1907 р. було заслухано привітання від польських депутатів. Прийнявши привітання, українські послы водночас наголосили на розходженнях у національних домаганнях з польськими представниками в Думі [16, с. 85].

Одним із головних у роботі II Думи було аграрне питання. Активну участь у його обговоренні в думській аграрній комісії, і це підтверджує публіцистика, брали члени Української громади С. Нечитайло, К. Маляренко, П. Мороз, В. Сахно, А. Семенов, Є. Чигирик та ін. Автори публікацій характеризують їх як послів розумних, які добре орієнтуються в політичних і законодавчих питаннях щодо аграрної справи, її національних аспектів [16, с. 87, 93]. С. Петлюра у своїй статті виокремив виступ у Думі депутата Ю. Сайка та на його основі розкрив зміст аграрної платформи української парламентської громади: насамперед це ухвалення земельного законодавства, яке передбачало б передачу всієї землі зі всіма багатствами народові; надання в користування сільськогосподарських земель тим, хто їх обробляє; забезпечення рівного права всім громадянам на таке користування землею; створення національного краєвого земельного фонду, до якого мають бути включені казенні, удільні, кабінетні, монастирські церковні, а також примусово відібрані поміщицькі та інші приватні землі, якщо їх розмір перевищує встановлену для відповідної місцевості трудову норму; державна грошова компенсація за примусово відібрані й передані з доброї волі у краєвий фонд землі.

Ф. Матушевський і С. Петлюра розкрили позицію української фракції щодо практичної реалізації аграрної реформи: скасування чинних земельних законів, створення на місцях земельних комітетів, обраних загальним, рівним і таємним виборчим правом, підготовка аграрною комісією Думи загального земельного закону, конкретизація цього закону на місцях земельними комітетами, запровадження широкого місцевого самоуправління та автономії України [16, с. 87; 22, с. 25—27].

Зміст аграрних перетворень і підходи до реалізації аграрної реформи Української думської громади, подані у статтях Ф. Матушевського та С. Петлюри, переконують, що вони значною мірою базувались на ідеях М. Грушевського, які вже знайшли своє висвітлення в публікаціях дослідників [25]. Тут варто лише зауважити, що всі реформаційні заходи в аграрній сфері М. Грушевський пов'язував з національними інтересами, соціальними потребами селян, децентралізацією Російської імперії на засадах національно-територіальної автономії та обласного самоуправління.

Депутати-селяни, члени Української думської громади, сприймали й підтримували необхідність демократичного розв'язання земельного питання в тісному зв'язку з наданням Україні політичної автономії. Про це, зокрема, повідомляв М. Порш у своїй статті «Національне питання та виборча агітація». На одному із засідань українського парламентського клубу, зазначав він, представник партії кадетів заявив, що домагання автономії України цілком непотрібне. У відповідь йому депутат-селянин заявив, що лише тоді, коли Україна матиме автономію, свій

власний сейм, українці краще розпоряджатимуться тією землею, яку Дума, відібравши в панів і великих землевласників, передасть у власність народу [26, с. 137].

Певною перешкодою для ефективної та консолідованої роботи депутатів-громадівців С. Петлюра, Ф. Матушевський, В. Дорошенко та інші українські громадсько-політичні діячі початку ХХ ст. вважали їхню приналежність до різних політичних сил і фракційних утворень. У своїх дослідженнях О. Коник і В. Милько персоніфікували й узагальнили мозаїку партійно-фракційної приналежності депутатів від українських губерній і міст у II Думі [5, с. 218, 228; 7, с. 80, 331—342]. Безперечно, що ця партійно-фракційна мозаїка певною мірою була притаманна депутатам-громадівцям. С. Петлюра зазначав, що Українська думська громада не була політично єдиним цілим, наявність у ній різних, а подекуди й протилежних за своїми політичними поглядами депутатів негативно позначалася на національній складовій діяльності цього об'єднання. Адже приналежність депутатів до різних партій і фракцій, кожна з яких мала свою програму і свою тактику, змушувала їх боронити відповідні інтереси. Українські послі виступали з думської трибуни здебільшого від різних думських комісій як представники інших політичних організацій і фракцій, а не як члени української парламентської громади. Тому ця українська думська структура, на думку С. Петлюри, не являла собою міцної організації, з поглядами й тактикою якої так чи інакше рахувалася б Дума. Вона не була здатна до спільної та гармонійної діяльності в певному консеквентно витриманому напрямку [18, с. 77—78; 22, с. 25]. С. Петлюра був переконаний, що лише за умови, коли Українська громада стане на позиції національних домагань і відстоюватиме насамперед ті питання, які мають безпосередній інтерес для України, вона зможе успішно функціонувати [18, с. 77—78].

Ф. Матушевський також визнавав, що перешкодою для роботи депутатів-громадівців було те, що «більшість членів, увійшовши в склад Української громади, одночасно належали й до інших парламентських фракцій, починаючи з крайніх лівих і кінчаючи партією к.-д.» [16, с. 88]. Це вносило елементи дезорганізації в саму громаду. До речі, М. Грушевський ще за Першої Української думської громади неодноразово наголошував на важливості об'єднання всіх членів парламентського клубу в одній партії зі спільною політичною та національною програмою [12, с. 52]. А у своїй статті «Нова дума і українці», написаній відразу після оголошення результатів виборів до II Думи (опублікована в газеті «Рада» 15 лютого 1907 р.), він, розглядаючи проблему організації української парламентської фракції, її політичні орієнтири й програмні завдання, укотре вказував на необхідність забезпечення одностайності й солідарності депутатів Української думської громади [14, с. 11—12].

Відомо, що 24 травня 1907 р., трохи більше ніж за місяць до розпуску II Державної думи, депутати Української громади заявили про вихід з інших фракційних утворень. Цей важливий політичний крок, спрямований на об'єднання зусиль усіх послів насамперед для вирішення національних домагань, знайшов досить жвавий публіцистичний відгук. С. Петлюра схвально віднісся до сепаратизації Української парламентської громади на основі самостійної програми й тактики. Він убачав дві причини, які спонукали до цього кроку. По-перше, ігнорування прав українських

послів у тих парламентських фракціях, до яких вони входили, особливо у групі трудовиків, до якої пристало найбільше українських депутатів. З іншого боку, у депутатів було бажання продуктивніше працювати в Державній думі на користь рідного краю [18, с. 80]. Загалом такий політичний розвиток подій С. Петлюра вважав позитивним, оскільки він уможлилював практичне згуртування депутатів-громадівців на національній платформі [18, с. 78—79].

У своїй статті С. Петлюра подав зміст декларації (заяви) Української громади від 24 травня 1907 р.³ У ній розкривалися причини виходу українських депутатів з інших фракцій та засадничі вимоги української фракції в Думі. Зокрема зазначалося, що депутати-громадівці вийшли з інших партійно-фракційних утворень для того, щоб законодавчо відстоювати інтереси України, добиватися встановлення автономного ладу, забезпечення свободи самостійного розвитку всім народам Росії. Автори декларації, враховуючи, що аграрне питання було одним із найважливіших для селян, укотре проголошували необхідність передачі землі тим, хто на ній працює. Для цього Дума мала законодавчо забезпечити примусове вилучення у краєвий фонд казенних, удільних, кабінетних, монастирських, церковних і панських (приватних) земель, які перевищували трудову норму. Документ визнавав примусове відчуження заводських маєтків, насамперед цукроварень, винокурень та ін. Отже, порівняно з декларацією, яка була ухвалена при створенні Української громади, до аграрних вимог були внесені певні зміни. Йшлося лише про примусове й безоплатне вилучення до крайового земельного фонду означених вище земель. Ці зміни враховували положення, внесені до програми УДРП на VI з'їзді (травень 1907 р.): створення крайового земельного фонду, безоплатний перехід до нього державних, удільних, кабінетних, монастирських, церковних, а також приватновласницьких земель на умовах, які розробить крайова рада (сейм) [20, с. 51]. Внесення на VI з'їзді УДРП у програму вимоги про примусове безоплатне відчуження приватних земель, які перевищують трудову норму, у публіцистиці обґрунтовувалося змістом наказів, які надходили від селян-виборців, а з іншого боку — впливом лівого об'єднання народницького спрямування — групою трудовиків [16, с. 89—91], яка була однією з найчисельніших у II Думі й нараховувала понад 100 депутатів. Представляючи інтереси селянства, трудовики якраз і вимагали радикального розв'язання аграрного питання на основі відчуження поміщицьких земель, скасування приватної власності на землю та її передачі селянам (принцип «загальнонародного надбання»).

Робітниче питання включало вимоги, які були в декларації, ухваленій при створенні Української громади в березні 1907 р.

Українська думська фракція заявляла, що в основних завданнях парламентської роботи не розходиться з іншими опозиційними групами, не визнає звинувачень у тому, що своїми національними домаганнями дробить та ослабляє сили демократії, чи забуває загальні інтереси держави [18, с. 80—83].

³ Під назвою «Од Української Думської Громади» вона була надрукована у часописі «Рідна справа — Вісті з Думи» 31 травня 1907 р. (ч. 11, с. 2).

Подавши текст декларації Української думської громади від 24 травня 1907 р., С. Петлюра, як представник українських соціал-демократів, через свої ідейно-політичні переконання не виявив бажання коментувати її зміст. Але він вважав декларацію непереконливою, мало аргументованою. Указуючи на те, що в українській фракції більшість становили колишні прихильники трудовиків і кадетів, він сумнівався у тривалій єдності новостворюваного об'єднання через різну соціальну приналежність депутатів. Водночас С. Петлюра зазначав, що саме розпуск II Державної думи перервав процес завершення сепарування Української громади й тому вона не змогла довести свою життєздатність та ефективність [18, с. 84—85]. Власне С. Петлюра сформулював думку, яка побутує в сучасній історіографії: реально існуючи, Друга Українська громада не встигла конституюватися в офіційну фракцію чи хоча б в оформлену за думською процедурою депутатську групу через розпуск Думи.

Дещо детальніше висвітлив вихід членів Української громади з думського фракційного об'єднання трудовиків Ф. Матушевський. Він повідомляв, що ця акція відбулася внаслідок відповідної ухвали з'їзду УДРП (VI з'їзд, травень 1907 р.) та після тривалого обговорення, на якому з'ясовували, чи не зашкодить означений вчинок трудовій фракції та всій лівій частині Думи. Заяву про вихід на загальних зборах трудовиків, народних соціалістів та есерів зачитав депутат Ю. Сайко. Через кілька днів ця вмотивована заява була опублікована в газеті «Рідна справа — Вісті з думи» (31 травня 1907 р., ч. 11). Ф. Матушевський також подав текст декларації від 24 травня 1907 р., визнаючи, що зміст цього документа відбиває програмні тези УДРП. Окрім причин, означених С. Петлюрою, він пояснював цей важливий політичний крок ще й незгодами щодо тактики, аморфністю та недостатньою дисципліною трудовиків, водночас визнаючи, що «розлучення» відбулося не через принципів програмні незгоди, яких небагато [16, с. 94—96]. «Нарешті, — писав Ф. Матушевський, — вихід Українців з трудової фракції прискорило безладде у самій фракції, в якій через аморфність тактика й дисципліна слабувала на всі ноги» [16, с. 94]. Отже, саме життя, на його думку, підтвердило вірність позиції тих організаторів Української громади, які ще на її першому засіданні говорили, що ради самої пропаганди українства послам варто організувати власну фракцію, «а не блукати по чужих» [16, с. 95].

В. Дорошенко вихід членів Української думської громади з трудової фракції пояснював не лише великою зайнятістю депутатів, які мусили працювати в обох парламентських структурах, а й тим, що це не задовольняло обидві сторони. Серед трудовиків були депутати, котрі не сприймали домагань українців, «українські національні змагання були їм чужі, або й просто немілі». З іншого боку, в Україні «хотіли бачити Громаду цілком незалежною і самостійною. Звідти йшли протести проти належання громадян до Трудової Групи. Се примусило Громаду виступити з трудової фракції» [15, с. 64]. Таким чином, В. Дорошенко наголошував на тому, що «розлучення» громадівців з трудовиками, окрім усього іншого, відбулося завдяки вимогам українців.

Українській громаді у II Державній думі не вдалося реалізувати підготовлені нею законопроекти, оскільки Дума була розпущена 3 червня 1907 р. Але її існуван-

ня, хоча й не принесло реальних результатів, стало одним із важливих чинників у формуванні української національної свідомості. С. Петлюра визнавав, що українській фракції не вдалося провести в Думі жодного закону через загальну політичну ситуацію в країні, яка мало сприяла розв'язанню національного питання загалом та українського зокрема. Але існування Української громади мало велике агітаційне значення. Її безперечна заслуга в тому, що вона маніфестувала національні потреби й вимоги українського народу, несла в маси гасла національної емансипації, що, безумовно, мало позитивні наслідки [18, с. 86, 87]. На переконання Ф. Матушевського, Українська думська громада зайняла центральне місце в суспільно-політичному житті українців [16, с. 80]. Загалом українська фракція у II Думі, наголошував В. Дорошенко, лишила значно помітніший слід, ніж першодумська громада [15, с. 64].

Суспільно-політична публіцистика українських громадсько-політичних діячів поклала початок вивченню історії Другої Української думської громади, стала першим проявом її історіографії. Переважна більшість публіцистичних праць була безпосередньою реакцією на події, пов'язані з цим неформальним політичним об'єднанням депутатів-українців. У них відбивалася авторська інтерпретація означеного політичного явища в контексті національно-політичних завдань. У публіцистиці висвітлювався процес створення Української громади у II Думі, її кількісний та якісний склад, зміст платформи та основні напрямки роботи, участь депутатів у підготовці законопроектів та внесенні поправок до них. Особливу увагу автори приділяли двом важливим питанням роботи Української думської громади — питанню децентралізації Російської імперії на засадах національно-територіальної та обласної автономії та змісту аграрних перетворень і підходів до реалізації аграрної реформи. У публіцистиці подана позитивна оцінка українського видання «Рідна справа — Думські вісти», вихід якого, на думку авторів, започаткував новий етап у діяльності українського парламентського клубу. Публіцистичне пояснення та оцінку отримали ті чинники, які впливали на ефективність роботи Української громади та спонукали її депутатів сепаратизуватися, вийти з інших думських фракційних утворень. Авторські оцінки, попри певні відмінності, були засновані на національних українських інтересах, що було характерною спільною ознакою публіцистики українських громадсько-політичних діячів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Bilokin, O.I. *Ukrainske pytannia v Derzhavnii dumi Rosiiskoi imperii (1906—1907 rr.)* (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv, 2001 [in Ukrainian].
[Білокінь О.І. Українське питання в Державній думі Російської імперії (1906—1907 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2001. 20 с.]
2. Burda, I.O. *Natsionalne pytannia v Rosii 1905—1907 rr. (na materialakh Derzhavnoi Dumy pershoho ta druhoho sklykan)* (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 2004 [in Ukrainian].
[Бурда І.О. Національне питання в Росії 1905—1907 рр. (на матеріалах Державної Думи першого та другого скликань): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2004. 17 с.]
3. Hlushkovetskyi, A.L. *Demokratiiia v provintsii: vybory ta diialnist deputativ Podil'skoi hubernii u Derzhavnykh Dumakh Rosiiskoi imperii: monohrafiia*. Kamianets-Podil'skyi, 2010 [in Ukrainian].

- [Глушковецький А.Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії: монографія. Кам'янець-Подільський, 2010. 400 с.].
4. Kiyan, M.Sh. Predstavitelstvo ot ukrainskikh guberniy v Gosudarstvennoy dume Rossiyskoj imperii I y II sozuya (1906—1907 gg.). Kharkiv, 1997 [in Russian].
[Киян М.Ш. Представительство от украинских губерний в Государственной думе Российской империи I и II созыва (1906—1907 гг.). Харьков, 1997. 191 с.].
 5. Копук, О.О. Deputaty Derzhavnoi dumy Rosiiskoi imperii vid hubernii Naddniprianskoj Ukrainy (1906—1917 rr.): monohrafiia. Dnipropetrovsk, 2013 [in Ukrainian].
[Коник О.О. Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906—1917 рр.): монографія. Дніпропетровськ, 2013. 454 с.].
 6. Копук, О.О. Diialnist selianskykh deputativ z Ukrainy v I ta II Derzhavnykh Dumakh: candidate diss. of the historical sci. Kyiv, 1993 [in Ukrainian].
[Коник О.О. Діяльність селянських депутатів з України в I та II Державних думах: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1993. 249 с.].
 7. Mylko, V. Ukrainske predstavnytstvo v Derzhavnii dumi Rosiiskoi imperii (1906—1917): monohrafiia. Kyiv, 2016 [in Ukrainian].
[Милько В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906—1917): монографія. Київ, 2016. 396 с.].
 8. Mylko, V.I. Uchast deputativ vid ukrainskykh hubernii ta mist u roboti I—IV Derzhavnykh dum Rosiiskoi imperii (1906—1917 rr.): istoriohrafichnyi analiz. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2012. 1: 153-170 [in Ukrainian].
[Милько В.І. Участь депутатів від українських губерній та міст у роботі I—IV Державних дум Російської імперії (1906—1917 рр.): історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*. 2012. № 1. С. 153—170].
 9. Domoroslyi, V.I. Diialnist Ukrainkoj parlamentskoj hromady v I ta II Derzhavnykh dumakh (1905—1907 rr.): candidate diss. of the historical sci. Kyiv, 1994 [in Ukrainian].
[Доморослий В.І. Діяльність Української парламентської громади в I та II Державних думах (1905—1907 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1994. 218 с.].
 10. Domoroslyi, V. Zhurnal "Ukrainskyi vestnyk" pro diialnist Illi Shraha u I Derzhavnii dumi Rosiiskoi imperii. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy: zbirnyk naukovykh prats*. 2021. 63: 99-105 [in Ukrainian].
[Доморослий В. Журнал «Український вестник» про діяльність Іллі Шрага у I Державній думі Російської імперії. *Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць*. 2021. Вип. 63. С. 99—105].
 11. Kolesnyk, V. & Cheberiaiko, O. Pid kutom natsionalno-politychnoho vymiru: Derzhavna дума v publitsystytsi ukrainskykh hromadsko-politychnykh diiachiv (1906—1917 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2024. 5 (578): 62-77. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.062> [in Ukrainian].
[Колесник В., Чеберяко О. Під кутом національно-політичного виміру: Державна дума в публіцистиці українських громадсько-політичних діячів (1906—1917 рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 5 (578). С. 62—77. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.062>.]
 12. Kolesnyk, V. & Cheberiaiko, O. Z nadiieiu i rozcharuvanniam: I Duma v suspilno-politychnii publitsystytsi Mykhaila Hrushevskoho. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia*. 2025. 1 (160): 50-55 [in Ukrainian].
[Колесник В., Чеберяко О. З надією і розчаруванням: I Дума в суспільно-політичній публіцистиці Михайла Грушевського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2025. Вип. 1 (160). С. 50—55].

13. Kolesnyk, V. & Cheberiaiko, O. Oseredok ukrainykykh interesiv: I Ukrainka dumska hromada v publitsystytsi hromadsko-politychnykh diiachiv. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. 2025. 48: 38-54 [in Ukrainian].
[Колесник В., Чеберяко О. Осередок українських інтересів: I Українська думська громада в публіцистиці громадсько-політичних діячів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2025. Т. 48. С. 38—54].
14. Hrushevskiy, M.S. Nova Duma i ukraintsi. *Hrushevskiy, M.S. Tvory u 50-ty tomakh*. Т. 3. Lviv, 2005. 11-12 [in Ukrainian].
[Грушевський М.С. Нова дума і українці. *Грушевський М.С. Твори у 50-ти томах*. Т. 3. Львів, 2005. С. 11—12].
15. Doroshenko, V. Ukrainstvo v Rosii. Noviishi chasy. Vienna, 1916 [in Ukrainian].
[Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи. Відень, 1916. 115 с.].
16. Matushevskiy, F. Ukrainka hromada v druhii Derzhavnii dumi. *Literaturno-naukovy vistnyk*. 1907. 39 (7): 78-99 [in Ukrainian].
[Матушевський Ф. Українська громада в другій Державній думі. *Літературно-науковий вістник*. 1907. Т. 39, кн. 7. С. 78—99].
17. Petliura, S. Z ukrainского zhyttia. *Ukraina*. 1907. Т. 1, кн. 3, ch. 2: 129-139 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. *Україна*. 1907. Т. 1, кн. 3, ч. 2. С. 129—139].
18. Petliura, S. Z ukrainского zhyttia. *Ukraina*. 1907. Т. 2, кн. 3, ch. 2: 77-94 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. *Україна*. 1907. Т. 2, кн. 3, ч. 2. С. 77—94].
19. D-ko, D. Z ukrainского zhyttia. *Ukraina*. 1907. Т. 1, кн. 2, ch. 2: 97-101 [in Ukrainian].
[Д-ко Д. З українського життя. *Україна*. 1907. Т. 1, кн. 2, ч. 2. С. 97—101].
20. Petliura, S. Z ukrainского zhyttia. *Ukraina*. 1907. Т. 2, кн. 2, ch. 2: 49-64 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. *Україна*. 1907. Т. 2, кн. 2, ч. 2. С. 49—64].
21. Kolesnyk, V. & Cheberiaiko, O. Ukrainski liberalno-demokratychni partii v Rosiiskii imperii na rochatku XX st. v politychnii publitsystytsi 1905—1917 rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2023. 5 (572): 167-183 [in Ukrainian].
[Колесник В., Чеберяко О. Українські ліберально-демократичні партії в Російській імперії на початку XX ст. в політичній публіцистиці 1905—1907 рр. *Український історичний журнал*. 2023. № 5 (572). С. 167—183].
22. Petliura, S. Z ukrainского zhyttia. *Ukraina*. 1907. Т. 2, кн. 1, ch. 2: 20-38 [in Ukrainian].
[Петлюра С. З українського життя. *Україна*. 1907. Т. 2, кн. 1, ч. 2. С. 20—38].
23. Hrushevskiy, M.S. Polskyi zakonoproekt avtonomii y ukraintsi. *Hrushevskiy, M.S. Tvory u 50-ty tomakh*. Т. 3. Lviv, 2005. 25-26 [in Ukrainian].
[Грушевський М.С. Польський законопроект автономії й українці. *Грушевський М.С. Твори у 50-ти томах*. Т. 3. Львів, 2005. С. 25—26].
24. Hrushevskiy, M.S. Ukraintsi v novii Dumi. *Hrushevskiy, M.S. Tvory u 50-ty tomakh*. Т. 3. Lviv, 2005. 14-15 [in Ukrainian].
[Грушевський М.С. Українці в новій Думі. *Грушевський М.С. Твори у 50-ти томах*. Т. 3. Львів, 2005. С. 14—15].
25. Kolesnyk, V. & Cheberiaiko, O. Pid natsionalno-politychnym i sotsialno-ekonomichnym vymyrom: ahrarne pytannia v publitsystytsi Mykhaila Hrushevskoho 1906 roku. *Naukovi pratsi Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky*. 2025. 46: 64-77 [in Ukrainian].
[Колесник В., Чеберяко О. Під національно-політичним і соціально-економічним виміром: аграрне питання в публіцистиці Михайла Грушевського 1906 року. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2025. Т. 46. С. 64—77].

26. Porsh, M. Natsionalne pytannia ta vyborcha ahitatsiia na Ukraini. *Literaturno-naukovi vistnyk*. 1907. 37 (1): 135-139 [in Ukrainian].
[Порш М. Національне питання та виборча агітація на Україні. *Літературно-науковий вістник*. 1907. Т. 37, кн. 1. С. 136—139].

Надійшла / Received 11.02.2026

Viktor KOLESNYK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Head of the Department of Ancient and Modern History of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
kolesnykvf@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-4696-0747>

Oksana CHEBERIAKO

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Candidate of Economic Sciences (Ph. D. in Economics), Professor,
Professor at the Department of Finance,
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
cheberyako@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0002-1563-9611>

THE SECOND UKRAINIAN DUMA COMMUNITY IN PUBLICISTIC LITERATURE OF PUBLIC AND POLITICAL FIGURES

The goal is to analyze the journalistic works of famous Ukrainian public and political figures, which reflect the author's perception and understanding of the Second Ukrainian Duma community, and to clarify the role and significance of these works as a historiographical source. **The research methodology** includes the analysis of socio-political journalism based on the principles of historicism, objectivity, systematicity and comparison. **Scientific novelty** is determined by an attempt to reveal the significance of the journalistic works of Ukrainian public and political figures in the formation of historical knowledge about the Ukrainian community (informal association of Ukrainians) in the II State Duma. **Conclusions.** The publicist of Ukrainian public and political figures initiated a historiographical understanding of the second Ukrainian Duma community. In it, in particular, from the perspective of national interests, the process of creating the Ukrainian Duma faction, the content of its platform were revealed, the characteristics of the deputies of this association and their participation in the work of the Duma, in the discussion of agrarian reform and other issues were given, the main directions and content of the work of the Ukrainian parliamentary club were indicated — the preparation of draft laws and amendments to them. Ukrainian public and political figures, in their journalistic works, focused on the position of the Ukrainian community on the decentralization of the Russian Empire, speaking out against selective autonomization and striving to combine Ukrainian claims to national-territorial autonomy with the autonomist demands of other peoples of Russia. The magazine of the Ukrainian Duma community "Ridna sprava — Visti z Dumy" received a favorable assessment from Ukrainian public and political figures, the publication of which was associated with a new stage in the work of the faction. The journalistic work revealed organizational and political factors that influenced the effectiveness of the Ukrainian parliamentary club, the reasons for the separatism and withdrawal of Hromadiv deputies from other factions, in particular, from the Duma factional union of Trudoviks. The author's assessments of the activities and significance of the Ukrainian community in the Second Duma were presented.

Keywords: *Ukrainian Duma community, journalism, Ukrainian public and political figures, deputies, Duma.*